

Ur *Tidsignal* nr 10 2010

Kjell Östberg

Svensk socialdemokrati efter det kalla kriget: en rörelse som stillnat?

Vad har hänt med den svenska socialdemokratin? Varför har den förlorat sin självklara ställning som föredöme för internationella socialister? I sin artikel diskuterar Kjell Östberg, *Tidsignal*redaktör och samtidshistoriker, den svenska socialdemokratins utveckling under de senaste årtiondena. Den är skriven för att ingå i en internationell antologi om "Socialdemokratin efter kalla kriget" som utkommer under 2010. Därav artikelns för svenska läsare ibland något elementära bakgrundsbeskrivningar.

Den förlorade ledarrollen

Svensk socialdemokrati intar en särställning i 1900-talets internationella politiska historia. I 44 år, mellan 1932 och 1976 innehade partiet oavbrutet regeringsmakten och från 1982 har landet haft en socialdemokratisk statsminister i 21 av 27 år. Den svenska modellen stod länge i ett förklarad ljus som en framgångsrik modell mellan kommunistisk planekonomi och kapitalism

Länge ansåg också såväl forskning som politiska bedömare att Sverige hunnit längst när det gäller välfärd, jämlikhet, social konsensus och så småningom jämställdhet mellan könen. I fokus ställdes vanligtvis det socialdemokratiska partiet, vars starka organisering, dominerande politiska ställning, förmåga till ideologiskt nytänkande, och inte minst partiets kapacitet att genomföra sitt program för den starka välfärdsstaten väckte beundran, eller åtminstone uppmärksamhet. Makarna Gunnar och Alva Myrdal, fackföreningsekonomerna Rudolf Meidner och Gösta Rehn eller politikern Olof Palme symboliserade var och en på sitt sätt en socialdemokrati som framstod som lite mer radikal än andra. Den långt ifrån radikala franske presidenten George Pompidou sade i slutet av 1960-talet att *Le paradis — c'est la Suède — avec plus de soleil* Paradiset, det är som Sverige, fast med mera sol. Antologin *Socialdemokratins samhälle 1889-1989* (Misgeld m fl 1989) med bidrag från svenska och internationella forskare betecknar en slags höjdpunkt för denna fas såväl vad gäller den internationella synen och svensk självbild som forskningsläge.

Den internationella forskningen kring socialdemokratin har ingalunda upphört. Det senaste årtiondet har en rad monografier och antologier om hur den internationella socialdemokratin anpassat sig till de nya förutsättningar för dess verksamhet som marknadsorientering och maktförskjutning från politik till marknad inneburit. De har ofta titlar som *Social Democracy in Neoliberal Time; The Retreat of Social Democracy; Globalization, Europeanization and the End of Scandinavian Social Democracy* eller *Il socialismo davanti alla realtà.*]

Men det är uppenbart att Sverige och svensk socialdemokrati inte längre framstår som någon inspirationskälla för den internationella debatten. Visst görs det ofta hänvisningar till den klassiska svenska modellen och det hävdas inte sällan att vissa delar av det socialdemokratiskt implementerade välfärdssystemet i större utsträckning levt vidare i Sverige; ofta framhålls familje- och jämställdhetspolitiken eller det kollektivt finansierade välfärdssystemet. (Vartiainen i Glyn aa)

Men samtidigt är det slående hur svensk socialdemokrati helt upphört att fungera som idéskapare. (Jfr Andersson) Få referenser gör till nya svenska erfarenheter, inga svenska idédebattörer från parti eller fackföreningsrörelse lyfts fram eller finns med som referenser i de verk som behandlar utvecklingen under de senaste årtiondena I förbigående, men med betydelse för denna artikel, kan också noteras att forskningen om svensk socialdemokrati

under de senaste årtiondena är ytterst blygsam. Särskilt uppseendeväckande är att den svenska forskningen om socialdemokratins utveckling under denna tid i stort sett upphört. Om den svenska välfärdsstatens utveckling finns förvisso en omfattande forskning (Blomqvist & Rothstein 2000/2008, Rothstein & Vahle Westerhäll 2005, Palme 2003, Lundberg 2003, Svensson 2001)

Men om den svenska socialdemokratins utveckling under de senaste åren finns bara några enstaka studier: Jonas Hinnfors komparativa, *Reinterpreting Social Democracy. An History of Stability in the British Labour History and the Swedish Social Democratic Party* (2006) och Jenny Anderssons nyligen publicerade *När framtiden redan hänt* (2009).

Orsakerna till socialdemokratins politiska nyorientering i allmänhet och den svenska socialdemokratins förlorade ställning som ideologisk förnyare kan naturligtvis sökas på många olika håll: Slutet på den långa högkonjunkturen efter andra världskriget som bidrog till att skapa såväl den ideologiska som materiella grunden till den fordristiska välfärdsstaten. Murens fall och slutet på det kalla kriget som fick många att sluta söka efter en modell mellan kapitalism och kommunism. Uppluckringen av industrisamhället och försvagningen av den klassiska industriarbetarklassen, den svenska socialdemokratins sociala bas. Detta har i sin tur lett till förskjutningar i det socialdemokratiska partiets sammansättning och organisatoriska slagkraft. Låt oss börja i den änden.

Från arbetarparti till folkparti?

Den socialdemokratiska rörelsen förändrade karaktär

Den svenska arbetarklassen har i hundra år tillhört världens mest och bäst organiserade. Partiet har självmedvetet talat om "Rörelsens som ett begrepp för denna omfattande organisationsvärld. 1989 hade det socialdemokratiska partiet 1,23 miljoner medlemmar i ett land med en total befolkning av drygt 8 miljoner. De flesta av dessa var kollektivanslutna genom fackföreningsrörelsen. Organisationsgraden i LO, *the confederation for blue collar workers* har under lång tid legat mellan 80 och 90% och sedan 1930-talet tillhört de högsta i världen.

En betydande del av LO:s medlemmar var fram till början av 1990-talet kollektivanslutna till det socialdemokratiska partiet. Beslut om detta fattades av de enskilda fackförbundens lokala avdelningar. De som inte ville vara anslutna kunde begära utträde genom att reservera sig mot beslutet.

Partiets ungdomsförbund SSU hade så sent som på 1970-talet 60 000 rapporterade medlemmar och dominerades länge av arbetarungdom och det socialdemokratiska kvinnoförbundet hade vid samma tid 35 000 medlemmar. För de yngsta fanns barnverksamheten Unga örnar, de kristna socialdemokraterna var organiserade i Broderskapsrörelsen, och till och från fanns ett socialdemokratiskt studentförbund. A-pressen samlade de socialdemokratiska tidningarna, som mest ett 30-tal.

Men den socialdemokratiska rörelsefamiljen var större än så. En rad andra organisationer räknades dit även om banden inte alltid var formaliserades. Viktigast var naturligtvis LO. Arbetarnas bildningsförbund organiserade många tusentals studiecirkel och föreläsningar och det fanns också ett antal folkhögskolor. Som mest fanns det tusen Folkets hus och flera hundra Folkets parker runt om i landet. Organisationer som Pensionärernas riksorganisation och Hyresgästföreningen räknades som självklara delar av rörelsen. I nära samarbete med socialdemokratins fanns även en omfattande konsumentkooperation som också hade en betydande egen produktion, försäkringsbolaget Folksam, bostadskooperativa HSB, filmbolag, reklambyråer och en hel del annat, ja till och med en nationell kedja av begravningsbyråer.

Även om alltså de flesta av dessa organisationer formellt stått självständiga gentemot det

socialdemokratiska partiet, och varit öppna för medlemskap även för andra har ingen tvekan rått om att de ingått i den socialdemokratiskt dominerade rörelsen. Partiet har inte tvekat att slå vakt om ledarskapet för t ex de fackliga organisationerna eller hyresgästföreningen om det utmanats från kommunister eller andra oppositionella grupper. LO:s och fackförbundens ordförande har självklart varit socialdemokrater och även på andra ledande poster har den socialdemokratiska dominansen varit total.¹ (Gidlund i Misgeld 1989)

Även om de flesta av dessa organisationer fortfarande existerar står hela denna rörelsevärld står inför sin upplösning. Såväl ideologiskt som organisatoriskt har banden med socialdemokratin försvagats.

Till en del beror det på förändringar i klasstruktur och social sammansättning. Den svenska socialdemokratin har historiskt tillhört de mest proletärt sammansatta organisationerna. Särskilt starkt har inflytandet varit i de traditionella industri-arbetarmiljöerna. Försvagningen av dessa miljöer har också löst upp många av socialdemokratins starkaste fästen. Samtidigt har den socialdemokratiska rörelsen haft påtagligt svårt att etablera nya strukturer i de dynamiska storstadsområdena.

En annan faktor som förändrat förutsättningarna för den socialdemokratiska dominansen är försvagningen av de traditionella sociala rörelserna i allmänhet och av de politiska partierna i synnerhet. De svenska "folkrörelserna" — förutom arbetarrörelsen i första hand frikyrkorörelsen och nykterhetsrörelsen, men också t ex kvinnorörelsen och idrottsrörelsen — hade sin storhetstid under första hälften av 1900-talet. De tillskrivs allmänt en stor betydelse för det svenska samhällets demokratisering.

De flesta politiska partier har sina rötter i dessa rörelser och på så sätt har deras medlemmar i stor utsträckning integrerats i det politiska systemet — arbetarrörelsens mer än några andra.

Under de senaste årtiondena har emellertid de traditionella folkrörelserna gått kraftigt tillbaka. Man har misslyckats med att rekrytera nya medlemmar och medelåldern har kraftigt höjts. Denna utveckling gäller i stor utsträckning också de politiska partierna i allmänhet. Deras totala medlemsantal har sedan 1990 minskat från 625 000 till lite mer än 250 000 idag samtidigt som det skett en professionalisering av partiernas verksamhet. Till detta har inte minst ett kraftigt utökat statligt ekonomiskt stöd till partierna bidragit, en utveckling som socialdemokraterna i stor utsträckning drivit på. (Östberg 2005 a)

En avgörande förändring i det socialdemokratiska partiets medlemsutveckling inträffade alltså när LO i början av 1990-talet upphävde kollektivanslutningen till det socialdemokratiska partiet. SAP:s medlemsantal minskade därmed från över en miljon till 250000 vid årsskiftet 1991/92. Partiets medlemsantal har sedan fortsatt att minska kraftigt och ligger idag under 100 000. Också andra delar av socialdemokratin har krympt, kvinnoförbundet har på ett par decennier förlorat 80 procent av sina medlemmar. Kraftigast av alla minskade ungdomsförbundet SSU som 2009 bara rapporterade ett par tusen medlemmar.

Även andra grenar av den socialdemokratiska rörelsefamiljen har kraftigt försvagats. Kooperationen har genomgått upprepade ekonomiska kriser vilket lett till omstruktureringar och medföljande försvagning av den ideologiska profilen. Många Folkets Hus har drabbats av ekonomiska problem, åtskilliga har sålts eller lagts ner, andra kommunaliserats

Ett särskilt problem för socialdemokratin är dess svaga press. Både på nationell och lokal nivå har de socialdemokratiska tidningarna traditionellt haft svårt att hävda sig mot de betydligt mer annons- och därmed resursstarka borgerliga tidningarna. Ändå fanns det länge ett stort antal socialdemokratiska tidningar både i de stora städerna och i de flesta län. I samband med

¹ En bra måttstock på vilka som tillhör »rörelsen» får man av att studera vilka organisationer som inbjudits som gäster till SAP:s kongresser.

att det socialdemokratiska tidningsföretaget A-pressen 1992 gick i konkurs har emellertid de flesta socialdemokratiska tidningar upphört. Särskilt bekymmersam är situationen i de stora städerna. Med rikstäckning finns numera bara den av LO delägda tabloiden Aftonbladet.

Försvagningen av den socialdemokratiska rörelsestrukturen är en viktig orsak till att medlemskårens sociala sammansättning förändrats.

Även om de allra flesta kollektivanslutna medlemmarna i huvudsak var passiva innebar kollektivavslutningens avskaffande att partiets arbetarbas kraftigt eroderat.

Ett uttryck för den uppluckrade relationen mellan socialdemokratien och den fackliga rörelsen är det förhållande att de socialdemokratiska arbetsplatsombuden kraftigt minskat i antal. Så sent som under 1990-talet kunde partiet rekrytera 70 000 aktivister som gjorde en avgörande insats framför allt i valrörelserna. Denna organisering har idag allt mer kommit att upphöra.

Genom ungdomsförbundets sammanbrott har partiet förlorat den traditionellt viktigaste källan för rekrytering av ledarskap på olika nivåer. På de allra flesta industrier saknas över huvud taget socialdemokratisk ungdomsverksamhet.

Den förändrade sociala sammansättningen är särskilt märkbart när det gäller förtroendevalda, såväl inom parti som i det politiska systemet. Socialdemokraterna har i förhållande till sin väljarbas en kraftig underrepresentation av arbetare i de politiska församlingarna och det blir mer påtagligt ju högre upp i hierarkin man kommer och snedfördelningen är tydligast i toppen. I Olof Palmes första regering i början av 1970-talet hade hälften av statsråden en bakgrund som LO-anslutna arbetare, i den socialdemokratiska regering som avgick 2006 enbart två.

Politikens professionalisering har också inneburit att andelen ”politiska broilers”, alltså ledande företrädare som saknar yrkeserfarenhet utanför politiken, kraftigt ökat. För socialdemokratien har man också myntat uttrycket ”politisk adel”, alltså det förhållande att många nya ledare är barn till en äldre generation socialdemokratiska politiker. Vid det senaste partiledarskiftet 2006 saknade bägge huvudkandidaterna, Mona Sahlin och Per Nuder i stort sett yrkeserfarenheter utanför politiken, och bägge hade fäder med framträdande uppdrag inom rörelsen och den socialdemokratiskt dominerade statsförvaltningen.

Länge dominerade värderingar grundade i arbetarrörelsens egalitära ideal även inom de högre skikten av det socialdemokratiska partiet. Också ledare med rötter inom bourgeoisien iakttog en stark lojalitet med rörelsen och dess värderingar. Detta luckrades upp under 1990-talet, och intressant nog var det företrädare för vad som har blivit känt som kanslihusögern (se nedan) som visade vägen. De bägge socialdemokratiska finansministrarna Kjell-Olof Feldt och Erik Åsbrink, som bägge under stor uppmärksamhet avgick ur regeringen under 1990-talet i protest mot att de inte tillräckligt snabbt fått gehör för sina krav på en omläggning av den ekonomiska politiken i nyliberal riktning, fortsatte sin karriär som styrelseproffs i det privata näringslivet, något som varit otänkbart för en tidigare generation finansministrar. En rad av deras medarbetare har därefter växlat positioner mellan uppdrag i det socialdemokratiska regeringskansliet, ekonomiska rådgivare till de stora bankerna och centrala funktioner i staten, inte minst inom riksbank och policyskapande ämbetsverk. (Östberg 2005 b)

Som symbol för den nya generationen socialdemokraters svaghet för en borgerlig livsstil har emellertid Göran Persson, som var partiledare och statsminister mellan 1995 och 2006 framstått. Redan under sin partiledartid hade han under uppmärksammade former låtit bygga en herrgårdsliknande bostad. Omedelbart efter sin avgång knöts han som välbetald medarbetare till JKL, en ledande nordisk organisation inom strategisk kommunikation. I andra länder hade möjligtvis denna utveckling inte väckt samma uppmärksamhet, men i Sverige, där jämlikhetsidealerna fortfarande är centrala inom arbetarrörelsen, har de kraftigt bidragit till att minska socialdemokratins legitimitet.

En annan symbolmättad händelse inträffade under finanskrisen våren 2009 när det framkom att LO:s ordförande Wanja Lundby Wedin hade medverkat till att ge cheferna i ett pensionsbolag som till hälften ägdes av fackföreningsrörelsen mycket kraftiga bonusar samtidigt som pensionerna för arbetarna sänktes. När det samtidigt framkom att hennes sammanlagda inkomster uppgick till fyra eller fem arbetarlöner bidrog det ytterligare till att kasta ljuset på den stora skillnaden levnadsstandard mellan arbetarna och deras företrädare.

Den svenska socialdemokratien tillhörde alltså länge de mest proletärt sammansatta politiska partierna. Klassröstningen har också ända fram i våra dagar varit mer långlivad i Sverige än i många andra länder, även om den tunnats ut efter sekelskiftet.

Under 1960-talet röstade mer än 80 procent av de LO-ansluta arbetarna på socialdemokraterna, i det senaste valet, 2006, var andelen ner i 52 %. Det näst största "arbetarpartiet" var högerpartiet moderaterna med 13 %. Vänsterpartiet, det gamla kommunistpartiet, hade stöd av 8 % av de LO-anslutna.

Eftersom arbetarklassens andel av befolkningen samtidigt sjunkit betyder det att partiets väljarbas har genomgått en betydande förändring. 1976 var 67 procent av partiets väljare arbetare, 22 procent tjänstemän på lägre- och mellannivå och 5 procent högre tjänstemän. I valet 2006 var 40 procent av socialdemokraternas väljare arbetare, i huvudsak organiserade i LO. 40 procent tjänstemän, i huvudsak organiserade i TCO, och 9 procent högre tjänstemän. (Gilliam & Holmberg 1995, Oscarsson & Holmberg 2008)

"Facklig-politisk samverkan".

Relationer mellan LO och det socialdemokratiska partiet

Den svenska fackföreningsrörelsen har historiskt med internationella mått en mycket hög organisationsgrad och omfattar sedan 1930-talet i betydande utsträckning även tjänstemän.

Det finns tre fackliga centralorganisationer. SACO, för akademiskt utbildade tjänstemän, med ca 600 000 medlemmar, TCO för tjänstemän i bredare mening med 1,2 miljoner medlemmar och den av arbetargrupper dominerade LO har 1,6 miljoner organiserade i is fackförbund, där kommunalarbetarnas och metall- och fabriksarbetarnas förbund är de dominerande.

Den fackliga organisationsgraden har under flera årtionden legat över 80 procent för LO-kollektivet och strax under 80 procent för tjänstemannagrupperna. I samband med att den borgerliga regeringen efter sitt tillträde 2006 kraftigt höjde avgifterna till arbetslöshetskassorna, som i regel administreras av fackförbunden, sjönk organisationsgraden kraftigt till i genomsnitt 72 procent. Den har under det senaste årets ekonomiska kris åter ökat något.

SACO och TCO är politiskt obundna. Samtidigt har särskilt de offentliganställda tjänstemännen ofta haft goda relationer till det socialdemokratiska partiet och det har varit vanligt att TCO:s ordföranden rekryterats till höga poster i socialdemokratiska regeringar och dess kanslier — och ibland tillbaka igen. Lennart Bodström, Björn Rosengren och Sture Nordh är de tre senaste i raden.

LO däremot har sedan starten 1898 befunnit sig i stark öppen symbios med det socialdemokratiska partiet. En viktig formell förändring i dessa relationer har redan berörts: kollektivanslutningens upphörande i början av 1990-talet.

Detta innebar inte att relationerna mellan LO:s ledning och det socialdemokratiska partiet försvagades. LO:s ordförande har en reserverad plats i det socialdemokratiska partiets högsta ledning, verkställande utskottet och de allra flesta förbundsordförande är också socialdemokrater. Också på lägre nivåer är de allra flesta förtroendevalda socialdemokrater. Under det kalla kriget var det en prioriterad uppgift att hålla kommunister borta från fackliga poster och även om detta inte längre upprätthålls lika kategoriskt är det fortfarande mycket ovanligt att

framträdande ledare inom LO eller dess fackförbund inte är socialdemokrater.

Fackförbunden inom LO ger fortfarande betydande bidrag till det socialdemokratiska partiet och dess valkampanjer. ”Den facklig-politiska samverkan” är även idag ett central begrepp i relationerna mellan parti och LO. (Johansson&Magnusson 1998)

De nära relationerna mellan LO och socialdemokratin betyder inte att det inte genom åren funnits betydande intressekonflikter dem emellan. En viktig motsättning uppstod under 1980-talet när den socialdemokratiska regeringen genomförde ett första nyliberalt influerat åtstramningsprogram som ledde till reallönesänkningar och ökade sociala klyftor. Man talade om ”rosornas krig” mellan regering och LO. Också det åtstramningsprogram som den socialdemokratiska regeringen genomförde efter den ekonomiska krisen i början av 1990-talet ledde till omfattande protester från LO. LO-kongressen 1996 utgjorde en slag höjdpunkt för de frostiga relationerna, när partiordföranden höll sitt traditionella stora tal inför kongressen möttes han med isande kyla. I riksdagsvalet 1998 röstade bara 54 procent av LO:s medlemmar på det socialdemokratiska partiet, en för den tiden rekordlåg siffra,

Förhållandena mellan partiet och LO har förbättrats under 2000-talet. Till detta har den nya LO-ordföranden Vanja Lundby-Wedin bidragit. Hon har haft lättare att acceptera partiets nyliberala kurs och hon står politiskt nära den nya partiledaren Mona Sahlin.

En viktig klyfta med delar av fackföreningsrörelsen har också uppstått i fråga om Sveriges relationer till EU. Den socialdemokratiska partiledningen har hela tiden varit pådrivande men inom LO har det funnits betydande motstånd. Såväl vid folkomröstningen om EU-anslutning 1994 som folkomröstningen om övergång till EURO 2003 röstade en klar majoritet av LO:s medlemmar nej — 2003 var det 69 % — och flera fackförbund engagerade sig på nej-sidan. LO:s ledning, däremot, ställde sig lojal med partiledningen. (Oscarsson & Holmberg 2004)

I samband med ratificeringen av Lissabonfördraget uppstod också en debatt inom LO om hur man skulle möta risken av att EU:s tjänstedirektiv negativt skulle påverka den svenska arbetsrätten och framför allt rätten att teckna kollektivavtal. LO:s ledning, liksom den socialdemokratiska partiledningen avvisade emellertid bestämt alla krav på att Sverige borde villkora sin ratificering med att dessa för facket så viktiga frågor klargjordes.

I internationell jämförelse är det trots friktioner uppenbart att relationerna mellan LO:s ledning och den socialdemokratiska partiledningen fortfarande är mer intima än i de flesta andra länder

Strid och samarbete åt vänster.

Kampen mot kommunistpartiet hade sedan partisplittningen 1917 varit en prioriterad uppgift för socialdemokratin och LO. Den skärptes ytterligare under kalla kriget då statsminister Erlander myntade det klassiska parollen att varje fackförening måste göras till ett slagfält mot kommunismen. Det svenska kommunistpartiet tillhörde de som tidigaste påbörjade frigörelseprocessen från Moskva och var ett av de R kommunistpartier som öppet kritiserade invasionen i Tjeckoslovakien 1968. 1967 bytte det namn till Vänsterpartiet kommunisterna. Direkt efter murens fall, 1990, togs ”kommunisterna” bort från partinamnet och det heter numera bara Vänsterpartiet

Partiet har haft ett begränsat parlamentariskt inflytande med i genomsnitt omkring 5 % av rösterna i riksdagsvalen. Under långa tider har emellertid socialdemokratin haft behov av kommunisternas aktiva eller passiva stöd för att behålla regeringsmakten. Längre lämnades detta stöd utan krav på motprestationer; det förutsattes att kommunisterna aldrig skulle medverka till att fälla en arbetarregering.

Fram till åren efter andra världskriget hade kommunisterna ett inte obetydligt fackligt inflytande, t ex bland metall- och gruvarbetare. Detta har emellertid sedan 1950-talet varit i

kraftigt avtagande, delvis beroende på socialdemokraternas framgångsrika arbete på att isolera kommunisterna, delvis beroende på kommunistpartiets förändrade sociala bas, där förankringen i arbetarklassen ersatts med mellanskiktsgrupper som lärare, socialarbetare och personal inom sjukvården.

Under 5990-talet gick Vänsterpartiet under ledning av den karismatiska kvinnliga partiledaren Gudrun Schyman kraftig framåt i riksdagsvalen och nådde 1998 sin hittills högsta röstandel, 12 procent. Schyman lyckades skickligt fånga upp den uppdämda kritiken mot den socialdemokratiska regeringens hårda besparingar. Framför allt attraherade hon många kvinnor inom offentlig verksamhet. I slutet av 1990-talet etablerades också ett mer organiserat parlamentariskt samarbete mellan socialdemokraterna och vänsterpartiet, som också kom att omfatta Miljöpartiet de gröna. Samarbetet representerar onekligen en ny fas i relationerna mellan socialdemokraterna och det reformerade kommunistpartiet. Samtidigt fick vänsterpartiet betala ett högt pris för att släppas in i den parlamentariska värmen. Det sammanfaller alltså i tid med de kraftiga sparåtgärder som den socialdemokratiska regeringen genomförde under denna period för att försöka reparera den svenska ekonomin som sargats svårt av krisen i början av 1990-talet. Det innebar att vänsterpartiet framför allt på lokal och regional nivå fick ta ansvar för omfattande nedskärningar inom t ex skola och sjukvård. Detta bidrog till att Vänsterpartiet under 2000-talet gick tillbaka till mer normala röstsiffror. Till tillbakagången bidrog också att Gudrun Schyman av personliga skäl tvingades avgå som partiledare. Hon engagerade sig istället i uppbygget av ett nytt, feministiskt parti. Den nye partiledaren, Lars Ohly, har haft betydande opinionsmässiga problem, inte minst eftersom han framstått som mindre trovärdig i förhållande till partiets kommunistiska förflutna.

På senare år har det formaliserade samarbetet mellan socialdemokratin, Vänsterpartiet och Miljöpartiet ytterligare stärkts och inför valet 2010 har de tre partierna formerat en valallians med sikte på att bilda regering tillsammans. Det skulle i så fall innebära att ytterligare en gräns i socialdemokraternas traditionella tvekan till samarbete med det forna kommunistpartiet passerats. Samtidigt har vänsterpartiet fått göra ytterligare eftergifter, bl a förbinda sig att iaktta strikt budgetdisciplin.

På den fackliga nivån existerar Vänsterpartiet idag knappast som en sammanhållen politisk kraft. Däremot finns det bland de delar av LO som ställt sig kritiska till den socialdemokratiska regeringens nyliberalt orienterade politik ett intresse av att socialdemokraterna ökar sin samverkan med vänsterpartiet eftersom det i någon mån kan balansera partiets högervridning.

Detta intresse har ytterligare förstärkts i takt med att den nuvarande partiledningen har markerat att den är mer intresserad av samarbete med Miljöpartiet än Vänsterpartiet. Miljöpartiet befinner sig längre till höger i frågor som gäller privatiseringar och uppluckringar av arbetsrätten, och man har flera gånger sökt samarbete med de borgerliga partierna i dessa frågor. När den socialdemokratiska partiledningen under ledning av den nya partiledaren Mona Sahlin hösten 2008 försökte utesluta Vänsterpartiet från en framtida regeringskoalition och ensidigt satsa på Miljöpartiet väckte detta omfattande protester bland fackligt aktiva socialdemokrater och Sahlin tvingades retirera.

Men sammanfattningsvis har det alltså skett en betydande förändring i socialdemokratins villighet att samarbeta med andra grupper på vänsterkanten. Under lång tid var socialdemokratins ställning så stark att man kunde avvisa samsamarbetssträvanden. En antikommunistisk ryggmärksreflex förstärkte denna inställning.

Istället för att närma sig de nya sociala rörelser som växte fram under 1960- och 70-talet stötte man dem ifrån sig. Tydligast framstod detta i förhållandet till den starkaste, Vietnambörelsen, där partiet valde att bygga upp en egen solidaritetsorganisation, som dock misslyckades vinna de ungas förtroende. Också när det gäller miljö- och kvinnörelsen var misstroendet mellan socialdemokratin och de unga radikalerna ofta djupt och ömsesidigt. Ett

resultat av denna hållning var att partiet i stor utsträckning förlorade 1968-generationen. (Östberg 2005 b)

Partiet har delvis lärt sig läxan. När man kring sekelskiftet kunde ana framväxten av en ny generation radikala ungdomar kring den alternativa globaliseringsrörelsen eller Attac visades en helt annan öppenhet. T ex anordnade LO och Attac under flera år gemensamma sommarkurser för att undersöka möjligheter till dialog. Runt om i landet samarbetar också ABF, LO och nya sociala rörelser i "Socialistiska forum", ett samarbete som hade varit omöjligt före 1990. (Sörbom 1994)

Att antikommunismen delvis förlorade sin historiska betydelse efter murens fall har naturligtvis bidragit till att socialdemokratin har luckrat upp sin tidigare rigida attityd till samarbete vänsterut.

Socialdemokratisk utrikespolitik efter murens fall

Den socialdemokratiska utrikespolitiken som under efterkrigstiden i huvudsak också var lika med den officiella svenska, har kännetecknats av en påtaglig kluvenhet. Officiellt har den uttryckts som "alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig". Denna politik omöjliggjorde en formell anslutning till NATO, och även EEC/EG.

Samtidigt rådde det ingen tvekan om att Sverige ideologiskt hörde hemma i det västliga lägret. Och inte bara ideologiskt. Under hela kalla kriget förekom ett nära samarbete mellan svensk militär och NATO. Svenska och Natoanslutna flygstyrkor samtrimmades, säkra försörjningsvägar och sambandslinjer upprättades, svenska landningsbanor förlängdes för att passa NATO-plan och krigsmateriel utbyttes. Inte minst förekom ett omfattande underrättelseutbyte. För svensk socialdemokrati har denna politik ändå väl rymts inom ramen för den officiella doktrinen. Det rörde sig om en "återförsäkringspolitik" om neutralitetspolitiken inte skulle respekteras. I själva verket torde varken USA eller Sovjetunionen ha tvekat om var Sverige hörde hemma: beteckningen NATO:s hemliga sjuttonde medlem användes av bägge sidor.

Under 1960- och 70-talet skedde en aktivering av den svenska utrikespolitiken framför allt riktad mot tredje världen. Den har mer än något annat symboliserats av Olof Palme och hans Vietnamkritik. Palme och Sverige, blev en viktig samtalspartner för radikala ledare från tredje världen och en betydelsefull allierad i den koloniala befrielsekampen eller kampen mot apartheid. Samtidigt fungerade Sverige i första hand som brobyggare mellan syd och nord. I länder som Portugal blev det uttalade syftet med det svenska engagemanget att förhindra en allt för radikal utveckling. Inte heller upphörde det hemliga militära samarbetet med NATO. Olof Palme instruerade tydligt sina generaler att se till att detta inte äventyrades av hans starka kritik mot USA under Vietnamkriget.

Murens fall och kalla krigets slut förändrade i flera avseenden förutsättningarna för den svenska utrikespolitiken. Den svenska alliansfriheten består fortfarande, men har blivit allt mer formell. I början av 2000-talet utmönstrade den socialdemokratiska regeringen neutralitetsmålet ur den svenska säkerhetspolitiska doktrinen. Sveriges samarbete med NATO är idag nära och brett och Sverige är en aktiv medlem i Partnerskap för fred.

En avgörande betydelse för den svenska utrikespolitikens utveckling har den svenska EU-anslutningen haft. Hösten 1990 deklarerade den socialdemokratiska statsministern Ingvar Carlsson att han hade ambitionen att ansluta Sverige till EG. Den svenska neutraliteten satte inte länge hinder i vägen för ett sådant steg. Hösten 1994 godkändes anslutningen i en folkomröstning, där en knapp majoritet, 52,3 procent, röstade för.

Även om Sverige fortfarande står utanför NATO, och inte heller fullt ut velat ansluta sig till EU:s militära samarbete, har den svenska utrikespolitiken i allt väsentligt anpassat sig till den

europiska genom EU:s gemensamma utrikes- och säkerhetspolitik. Anpassningen inleddes redan innan den formella anslutningen. I januari 1992 erkände Sverige, i strid med de folkrättsliga kriterier som tidigare styrde den svenska erkännandepolitiken — men samtidigt som övriga EU-stater — Slovenien och Kroatien. Skälen som angavs var uttalat politiska, ett svenskt erkännande skulle bli ett positivt inflytande på de fortsatta fredsanssträngningarna i Jugoslavien”. Den självständiga svenska rösten i internationella församlingar har gradvis upphört. Så sent som under 1980-talet röstade Sverige i FN:s generalförsamling i lika stor utsträckning med tredje världen som med väststaterna när dessa hade förslag som stod emot varandra. I början av 2000-talet stödde den socialdemokratiska regeringen inte vid någon liknande omröstning tredje världens förslag, och västs i 86 procent av fallen. (Bjereld 2008)

Sverige var alltså snabba att erkänna Jugoslaviens uppsplittring. Den socialdemokratiska regeringen uttalade också sin förståelse för NATO:s militära ingripanden i Kosovokonflikten 1999.

Likaså har man varit en god allierad till USA i kriget mot terrorismen efter 2001. Den socialdemokratiska regeringen gav i FN sitt stöd till USA:s krig och bombningar av Afghanistan och därmed till en förändrad tolkning av begreppet självförsvar. Efter en inledande tvekan tog man avstånd från USA:s och deras allierades ockupation av Irak utan FN:s sanktioner, även om statsminister Persson under uppladdningsfasen påpekade att ”ett kort intensivt krig som anses framgångsrikt påverkar konjunkturen lika positivt som efter Kuwaitkriget”. Svensk krigsmateriel kunde användas av USA-alliansen och Sverige skickade snart polisstyrkor till det ockuperade Irak.

Svenska soldater deltar också med socialdemokratins aktiva stöd under NATO-befäl i ISAF-styrkorna i Afghanistan, liksom för övrigt i KFOR-styrkorna i Kosovo.

Socialdemokratiska utrikesministrar och justitieministrar har också på annat sätt varit aktiva för att enrollera Sverige i kriget mot terrorismen, bl a genom att driva på en skärpning av EU:s terroristlagstiftning. I ett uppmärksammat fall har Sverige också i samarbete med CIA låtit amerikanerna transportera personer från Sverige till Egypten där de utsatts för tortyr.

Anslutningen till EU har alltså fungerat som en viktig hävstång för Sverige — och socialdemokratins — utrikespolitiska normalisering. Samtidigt har EU-anslutningen skapat stora konvulsioner inom partiet. I själva verket röstade en klar majoritet av partiets sympatisörer mot EU-anslutningen 1994. Och när folkomröstningen 2003 sade ett klart nej till svensk anslutning till Euron var det antagligen LO:s medlemmar, de allra flesta socialdemokrater, som fällde avgörandet. Samtidigt har partiledningen hela tiden aktivt bejakat ett närmare EU-samarbete. Eftersom de borgerliga partierna, och inte minst det svenska näringslivet, hela tiden varit pådrivande i samarbetet med EU har EU i Sverige ofta fått prägeln av ett eliternas projekt mot folket. Statminister Carlssons uppträdande på samma sida som högerledaren Carl Bildt i valrörelsen 2004 eller utrikesminister Anna Lindhs kindpussar med Ericssonchefen Svanberg under kampanjen för Euron 2003 har symboliserat detta synsätt.

Socialdemokratins ekonomiska politik under nyliberalismen

Den svenska socialdemokratins anpassning till en monetaristisk och nyliberalt influerad ekonomisk politik påbörjades redan under 1980-talet.

Svensk socialdemokrati har för mån stått som någon form av idealbild av den traditionella reformistiska välfärdspolitik. Den klassiska keynesianska politiken anammades redan under 1930-talet och under 1950-talet utvecklade LO-ekonomerna Gösta Rehn och Rudolf Meidner en ekonomisk politik anpassad för efterkrigstidens långa högkonjunktur med syfte att motverka inflation och överhettningsskriser, den s.k. solidariska lönepolitiken. Den baserade sig på en lönepolitik som höll nere löneökningarna i de dynamiska, exportberoende delarna av industrin och som samtidigt höll uppe lönerna i de mindre expansiva delarna av industrin. Den

utslagning som detta skapade kompenseras en aktiv arbetslöshetspolitik. Ett högt skatte-tryck fungerade inflationsdämpande och skapade samtidigt utrymme för en växande offentlig sektor. Den fordristiska välfärdsstaten kulminerade i Sverige under 1970-talet när den offentliga sektorns andel av BNP ökade med 50 procent. Samtidigt var det just då som den långa ekonomiska boomen gick mot sitt slut och den materiella grunden för det omfattande reformprogrammet underminerades i betydande utsträckning. Inte minst drabbades viktiga delar av svensk industri, t ex stål- och varvsindustri hårt av det sena 1970-talets strukturkriser. Det socialdemokratiska partiet var i opposition för första gången på 44 år — mellan 1976 och 1982, när den djupaste fasen av den ekonomiska krisen inträffade.

När partiet återkom i regeringsställning efter valet 1982 hade förutsättningarna för en traditionell socialdemokratisk politik ändrats i grunden. Dels var den svenska ekonomin allvarligt försvagad genom stora budgetunderskott, betydande arbetslöshet och en hög inflation. Någon ljusning i konjunkturen kunde inte skönjas, ekonomin hade glidit in i en djup strukturell kris och industriproduktionen slog i botten. Dels hade Milton Friedman ersatt Keynes som ledstjärna för många ekonomer. Inte heller svensk socialdemokrati var opåverkad av dessa nya vindar. Det gäller framför allt en grupp unga ekonomer som samlades runt Olof Palmes finansminister Kjell-Olof Feldt i vad som har kommit att kallas Kanslihus-högern. Dessa nya tongångar var märkbara redan i de första ekonomiska dokumenten från den nya regeringen. ”En uppgång av industriproduktionen måste få leda till en förbättring av industrins vinstläge. Samtidigt måste det totala sparandet i landet öka genom att konsumtionen hålls tillbaka”, löd det kärva budskapet. Inflationsbekämpningen prioriterades. Tillväxttakten i den offentliga sektorn skulle dämpas drastiskt. På det statliga området förordades reformstopp. Kommunernas expansions begränsades. En offensiv devalvering på 16 Procent sänkte i ett slag löntagarnas levnadsstandard med fyra procent. Samtidigt behöll regeringen sina ambitioner när det gällde sysselsättningen och proklamerade att man slagit in på en ”tredje väg” där det gällde att ”både spara och arbeta sig ur krisen”. Politiken blev inte förvånande omstridd och ledde till ökade motsättningar mellan partiledning och LO, det s k Rosornas krig, som framför allt gällde de fördelningspolitiska konsekvenserna av den socialdemokratiska regeringens politik. I mitten av 1980-talet togs också de första stegen mot en avreglering av den ekonomiska politiken, framför allt detaljregleringen av bankernas verksamhet och en valutaavreglering. (Östberg 2009)

Samtidigt var det när de negativa konsekvenserna av den socialdemokratiska regeringens ”tredje väg” visade sig omkring 1990 — med överhettningstendenser och ökad inflation — som en mer tydlig inriktning mot en utbudsstyrd politik slog igenom. Krisens förklarades med endogena orsaker, i stor utsträckning av tillväxtrestriktioner i det ekonomiska systemet varför fortsatta avregleringar ansågs vara nödvändiga. Samtidigt sänktes marginalskatterna kraftigt i en omfattande skattereform.

En viktig symbol för denna gradvisa utveckling från Keynes till en statlig normpolitik var när den socialdemokratiska regeringen i sin finansplan våren 1991 slog fast att prisstabilisering skulle överordnas sysselsättning; inflationsbekämpningen skulle vara det avgörande målet för regeringens ekonomiska politik. Av än större betydelse på sikt blev beslutet att vid samma tidpunkt en ansökan om svenskt medlemskap i Europeiska unionen lämnades in. (Svensson 2001)

1991 förlorade socialdemokraterna regeringsmakten igen. Samtidigt drabbades landet av den djupaste ekonomiska krisen sedan 1930-talet — de borgerliga regeringarna i Sverige har haft en osannolik otur att komma till makten under djupa lågkonjunkturer, det gäller också den nuvarande som tillträdde 2006. Regeringen under ledning av högerens Carl Bildt fortsatte och fördjupade den marknadsanpassade ekonomiska politiken vilket i det allvarliga ekonomiska läget ledde till en arbetslöshet på över tio procent, en allvarlig kris för den svenska kronan med efterföljande höga räntor och ett kraftigt budgetunderskott.

Inom vissa områden, framför allt skolans, togs viktiga steg mot uppluckring av det offentliga monopolet genom införandet av en särskild skolpeng som också skulle kunna användas för privata skolor.

Den socialdemokratiska regeringens återkomst 1994 innebar endast i begränsad utsträckning någon återställarpolitik. Istället genomfördes under andra hälften av 1990-talet en mycket omfattande ekonomiskt åtstramningspolitik. Politiken blev framgångsrik i så mycket som att budgetunderskottet kunde bekämpas, men priset blev högt i form av nedskärningar i välfärdsystemet och ökade sociala klyftor. En utvärdering som regeringen själv beslutade om visade att flera utsatta grupper, t ex ensamstående föräldrar, drabbades hårt av politiken. (Palme 2003)

Ett antal beslut ökade samtidigt marknadsinflytandet på politikens bekostnad. Viktigast var Riksbankens, och därmed penningpolitikens, självständighet gentemot politiska beslut. Ett annat var det av socialdemokraterna starkt omhuldade budgettaket, en finanspolitisk broms som med automatik hindrar allt för stora underskott i statsbudgeten. Med detta beslut har man kommit mycket långt från partiets keynesianska förflutna. Denna ”ansvarsfulla politik har blivit en så central del av socialdemokraternas identitet att det var ett oeftergivligt krav för ett närmare samarbete med Vänsterpartiet att även detta parti accepterade taket — vilket man också gjorde.

Den svenska anslutningen till EU har i betydande utsträckning påskyndat marknadsanpassad politik. EU har som bekant varit pådrivande i en utveckling mot avregleringar och privatiseringar och Sverige har inte bara accepterat dessa beslut, utan ofta varit bäst i klassen när det gäller att implementera besluten. Särskilt intressant är att notera att ingen avmattning denna process kunde skönjas under perioden från 1997 — 2002, när en majoritet EU:s länder som bekant styrdes av socialdemokratiska regeringar. Tvärt om. T ex hade de omfattande beslut om avregleringar, bl a av energimarknaden, som fattades av EU 2002 också de svenska socialdemokraternas fulla stöd. Och de svenska socialdemokraterna har varit pådrivande i ratificeringen av Lissabonfördraget. Detta trots dess tydliga nyliberala värderingar, och inte minst den kritik som riktats mot det från den fackliga rörelsen för att det inte tillräckligt klart skyddar den svenska arbetsrätten.

Ledande svenska socialdemokrater har ofta i positiva ordalag refererat till engelska Labours Tredje väg och den svenske partiledaren Göran Persson framhävde gärna sin personliga vänskap med Tony Blair. (Persson 2008) Samtidigt är det uppenbart att den svenska socialdemokratin påbörjade sin ideologiska omorientering redan på 1980-talet.

Under den socialdemokratiska regeringens ledning fortsatte i början av 2000-talet i betydande utsträckning avregleringarna, inom t ex delar av infrastrukturen som transport- och energisektorn. Det skedde också en fortsatt utveckling mot marknadsanpassning av delar av den offentliga verksamheten. Allt fler delar av verksamheten inom sjukvård, äldreomsorg, underhåll och teknisk förvaltning utsattes för anbudsgivning från privata företag.

För merparten av denna verksamhet ligger i Sverige ansvaret på kommunerna. Det har onekligen varit så att kommuner och landsting med borgerlig majoritet har gått i spetsen för privatiseringar och utförsäljningar av offentlig verksamhet men åtgärderna har i regel accepterats och fortsatt av socialdemokratiskt styrda kommuner och det finns få exempel på att socialdemokraterna rivit upp beslut som en borgerlig majoritet fattat.

Inom vissa områden har Sverige internationellt varit en föregångare i fråga om marknadsifiering av sociala system. Ett framträdande exempel är omvandlingen av pensionssystemet. Sverige genomförde på 1950-talet ett generellt förmånsbaserat pensionssystem baserat på (löne)skatter, ATP, som gärna av socialdemokrater framhävdes som juvelen i den krona som det svenska välfärdssystemet liknades vid.

ATP ersattes 1994 med ett system som helt bestäms av avgifter enligt den s k livsinkomstprincipen. Dessutom har de svenska pensionsfonderna, som tidigare framför allt användes till offentliga investeringar, inte minst bostadsbyggand, till en allt större del placerats på börsen — och därmed drabbats av de senaste årens fallande aktiekurser.

Även om betydande delar av det svenska välfärdssystemet har marknadsanpassats, konkurrensutsatts och till vissa delar privatiserats är det dock fortfarande i huvudsak offentligt finansierat över skattsedeln. Hos den allmänna opinionen är uppslutningen bakom den offentlig sektorn stor och skepsisen till utförsäljningar och privatiseringar betydande. Den är också i högsta grad partiskiljande. En mycket klar majoritet av socialdemokraternas och vänsterpartiets sympatisörer motsätter sig ett ökad privatisering av sjukvård och äldreomsorg, en ökad satsning på friskolor och vill förhindra företag med vinstsyfte att bedriva offentligt finansierad verksamhet. (SOM-undersökningen 2008) I den socialdemokratiska partiledningen har dessa synpunkter bara begränsat gehör. Och när partiet 2007 valde Mona Sahlin till partiledare fick man samtidigt en ordförande som visat stor förståelse för det ”förnyelsearbete” som avregleringar och privatiseringar ofta presenteras som, och denna attityd spelar en stor roll för hennes strategi att föra partiet åt höger för att i nästa val ta upp kampen med de borgerliga partierna om mittenväljarna. I själva verket såg hon som sin uppgift att en gång för alla, programmatiskt och politiskt, få partiet att entydigt acceptera den nyliberala vägen.

Den programmatiska anpassningen

Partiets förändrade ekonomiska politik har också tagit sig uttryck i förändringar av partiets program. De svenska socialdemokraternas partikongress 2001 symboliserar i detta hänseende en första programmatisk anpassning till nyliberalism. Det finns anledning att tro att det samtidigt reflekterar den ovan diskuterade förändringen av partiets sociala bas.

Ledning av det socialdemokratiska partiet lades redan före första världskriget i händerna på ett skikt med den uttalade ambitionen att omvandla det till ett reformistiskt och ansvarstagande parlamentariskt parti. En stark vänsterströmning stöttes ut 1917. Även om partiets samhällsomvandlande ambitioner tidigt begränsades till ett reformistiskt perspektiv fanns den socialistiska målsättningen länge kvar i partiprogrammet. Under trycket från det nya vänsterpartiet, som kom att bli Sveriges kommunistiska parti, införde socialdemokraterna en formulering i sitt partiprogram som deklarerade att man ville ”upphäva den privatkapitalistiska äganderätten till produktionsmedlen och lägga dem under samhällets kontroll och besittning.”

1944 skedde en omfattande programrevision. Den målsättningsparagraf som antogs då var i stort sett i kraft fram till 2001. Den lød:

Socialdemokratin /vill/ så omdana samhället att bestämmanderätten över produktionen läggs i hela folkets händer, att medborgarna frigörs från beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klasser uppbyggd samhällsordning lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor.

Det handlade alltså inte längre nödvändigtvis om att avskaffa kapitalismen och klassamhället, men målsättningen var fortfarande att bestämmanderätten över produktionen skulle ligga hos medborgarna.

2001 fick motsvarande avsnitt följande formulering:

Socialdemokratin vill låta demokratins ideal prägla hela samhällsordningen och människors inbördes förhållanden. Vi strävar efter en samhällsordning, där varje individ kan påverka både utvecklingen i stort och samhällsarbetet i vardagen. Vi strävar efter en ekonomisk ordning där varje människa som medborgare, löntagare och konsument kan påverka produktionens inriktning och fördelning, arbetslivets organisation och arbetslivets villkor.

Inga krav på bestämmanderätt över produktionen finns nu kvar. Medborgare och löntagare ska kunna påverka produktionens inriktning och fördelning, men hur och hur mycket sägs inte. Framför allt saknas ambitionen att i grunden omdana samhället. Det handlar inte längre om att lägga makten i folkets händer. Man amputerar de sista delarna av sina grundläggande samhällsomdanande ambitioner.

En vänsterströmning som ville behålla den tidigare målsättningen att lägga ”bestämmanderätten över produktionen i hela folkets händer” avvisades som omodern. Istället var det begreppet ”Demokrati” som lyftes fram som det överordnade nyckelbegreppet. Dock, menade partiordföranden Göran Persson i sitt anförande att ”demokratin” inte kan fångas i en enskild former eller i några få åtgärder. Den måste röra sig på många olika plan, i ett ständigt samspel mellan människor. Inte förvånande menade kritikerna att en sådan amorf definition tenderade att upplösa innehållet i demokratibegreppet.

Med detta allmänna demokratibegrepp som verktyg bekräftade 2001 års partikongress också partiets anpassning till en nyliberalt influerad välfärdspolitik. ”Det gäller att bejaka människors önskan om ökad valfrihet och inflytande” menade partistyrelsens föredragande när kritiska kongressombud menade att det nya partiprogrammet öppnade i allt för stor utsträckning för privatiseringar och ökade vinstintressen inom vård, skola och omsorg.

Hela den centrala partiledningen argumenterade för förändringen, liksom till exempel studentförbundets företrädare. LO:s ordförande Wanja Lundby Wedin underströk som motiv till förändringen att partiet sagt ja till ”det ekonomiska system som vi har i dag, till marknadsökonomi. Vi sade ja till marknadsekonomin därför att vi tror att det är det ekonomiska system som bäst kan skapa en tillväxt, en tillväxt där vi sedan kan använda facklig och politisk kraft för att se till att vi gör en så rättvis fördelning som möjligt.”

Partikongressen 2009 — ett avgörande steg?

Många medlemmar var inte övertygade. Motståndet mot marknadsanpassningen av den offentliga sektorn, och framför att välfärdsinstitutionerna var fortsatt stort, vilket var tydligt avläsbart på 2005 års partikongress. Valnederlaget 2006 uppfattades på olika sätt inom partiet: för vänstern var det en bekräftelse på att partiet fjärrat sig för långt från sina traditionella värderingar och kärnväljare, för partihögern att omvandlingen till ett ”modern” medelklassparti inte gått tillräckligt fort. Tydligast framgick skillnaderna i tolkning i diskussionen om orsakerna till valnederlaget 2006, där tillbakagången var kraftigast i storstadsområdena. Vänstern lyfte fram det rekordlåga valdeltagarna i de invandrartäta arbetarklassdominerade områdena i förorterna medan högern pekade på hur man förlorat röstandelar i innerstädernas medelklasstäta områden.

Inför partikongressen 2009 mobiliserade de bägge sidorna. I fokus för striden stod frågan om i vilken utsträckning privata entreprenörer skulle kunna göra vinster på skattefinansierad skola och välfärd. I ett vidare perspektiv handlade det om välfärdssektorn skulle lyda under marknadsekonomiska lagar eller i huvudsak vara politiskt styrd. Partiledningen, och framför allt den nya ordföranden Mona Sahlin satsade allt på ett kort och ville en gång för alla få fastslaget att socialdemokratin nu accepterat nyliberalismens fundamenta när det gäller avregleringar, utförsäljningar, privata skolor och vinst också på skattefinansierad välfärd. Försöket blev en stor framgång för partiledningen som på varje central punkt fick en klar majoritet. Också de som innan kongressen kraftfullt uttalat sig för en annan politik föll till föga. Ett år innan riksdagsvalen och i en för partiet ytterst ogynnsam situation fanns inga betydande delar av partiets centrala och lokala ledare som vågade utmana partihögern.

En radikal socialdemokrati. Vem kan driva på

Vilka är då förutsättningarna för en ny, radikal svensk socialdemokrati idag?

När det gäller krafter utanför partiet som skulle kunna driva på partiet i radikal riktning — som skedde t ex under 1960- och 70-talen är det nödvändigt att konstatera att det nyliberala genombrottet under 1980- och 90-talet skedde samtidigt med en nedgångsfas i de sociala rörelsernas aktiviteter. Bäst klarade sig kvinno- och i viss mån miljörörelsen. Kvinnorörelsen anpassade sig framgångsrikt till en nätverksorienterad strategi. Inför valet 2006 gjorde ett antal ledande feminister ett försök att lansera ett särskilt kvinnoparti under ledning av vänsterpartiets förre ordförande Gudrun Schyman. Initiativet, som döptes till Feministiskt initiativ, blev emellertid, åtminstone inledningsvis, ett misslyckande. Partiet hamnade i opinionsmässig motvind, som möjligtvis också avspeglade en viss samhällslig backlash för den feministiska rörelsen över huvud taget.

Delar av miljörörelsen institutionaliserades under 1980-talet i Miljöpartiet De gröna, som sedan 1988, med ett kortare undantag, varit representerat i riksdagen. Även om man även i det svenska partiet kunnat hitta återspeglings av diskussionen mellan ”fundamentalister” och ”realister” har de svenska Gröna i huvudsak väl anpassat sig till ett parlamentariskt arbete. Partiet tog formellt länge inte principiell ställning mellan de politiska blocken även om man i regel samarbetade åt vänster och idag formellt ingår i en valallians med socialdemokraterna och vänsterpartiet. Samtidigt intar man i frågor som privatiseringar, arbetsrätt och stöd till småföretag positioner som ligger närmare de borgerliga partierna. Ett symbolmättat tecken på partiets utveckling

var när man nyligen gick ifrån sitt principiella motstånd mot EU och inte längre kräver Sverige utträde.

Annars har just EU-motståndet fungerat som en enande och mobiliserande faktor på vänsterkanten. Både i folkomröstningen om EU-inträde 1994 och om Euron 2003 samarbetade företrädare för olika sociala rörelser med fackliga aktivister och vänstersympatisörer. Demonstrationerna vid EU-toppmötet i Göteborg 2001 tillhör de större under senaste årtiondena, även om de fick en bitter eftersmak av polisskjutningarna som så när hade dödat en av deltagarna och de mycket hårda fängelsedomar som drabbade en rad demonstranter. Det är påtagligt hur ledande socialdemokrater, inte minst justitieminister Bodström, kraftfullt stött de repressiva åtgärderna.

Den allra största mobiliseringen på senare tid var demonstrationen mot Irak-kriget som samlade mer än 50 000 deltagare bara i Stockholm.

Även i Sverige innebar uppkomsten av den alternativa globaliseringsrörelsen vid sekelskiftet en vitalisering av de sociala rörelserna, framför allt bland unga människor. Sociala forum anordnas fortfarande regelbundet runt om i landet.

Också Attac fick i Sverige under en period en betydande uppmärksamhet och tillslutning. Till skillnad från tidigare har det alltså i betydligt större utsträckning än tidigare förekommit samarbete mellan dessa nya sociala rörelser och socialdemokratin och fackföreningsrörelsen

Det är samtidigt idag svårt att se någon självklar samlande inhemsk kraft som skulle kunna stå i ledningen för en vitalisering av den radikala rörelsen i Sverige. Många sociala rörelser, inom olika delar av miljörörelsen, kvinnorörelsen, den internationella solidaritetsrörelsen eller rörelser som arbetar mot försämringen av välfärden utför ett viktigt arbete men utan tydligt gemensamt fokus. Vänsterpartiet, vars ungdomsförbund för några år sedan var en viktig radikal kraft, ägnar idag åtskillig energi åt att förbereda sig för ett eventuellt regeringsinträde efter valet 2010, och har snabbt inlett en påtaglig anpassning till den socialdemokratiska ledningen.

Till skillnad från de våldsamma demonstrationer som ägt rum i många andra länder har protesterna mot den ekonomiska krisens konsekvenser ännu inte fått någon större omfattning i Sverige, trots att stora delar av den svenska industrin drabbats hårt. Enbart från vissa traditionellt oppositionella arbetargrupper, som bilarbetare har protester hörts.

Inom det socialdemokratiska partiet då? Jo, visst har man kunnat spåra en tilltagande insikt om partiets bristande förmåga till ideologiskt nytänkande. Grupper av mer radikala unga socialdemokrater har börjat formulera en mer sammanhållen kritik av partiets högervändning. En debattskrift heter talande nog ”Snart går vi utan er”. Författarna är skarpt kritiska till hur man menar att partiledningen smusslat in nyliberala lösningar i det som kallades den socialdemokratiska modellen och hur politikens reträtt skapat ökande klyftor.

Krisen är också organisatorisk, menar de. Medlemstalen rasar. Kritiken mot elitisering och isolering är massiv. Partiet har blivit en kampanj apparat för snabba utspel, långt från medlemmarnas insyn och inflytande. Framför allt har partiet förlorat sin karaktär av folkrörelse. Medelklassen tränger ut LO-folket, partiledaren har knappt haft ett vanligt jobb.

Deras uppfattningar delas av många medlemmar och kommer flitigt till uttryck i bloggar och på tidningarnas ledar- och insändarsidor. Men 2009 års partikongress visade med all tydlighet att de politiskt beslutande instanserna tryggt ligger i händerna på partiets nyliberalt orienterade riktning.

Litteratur

Andersson Jenny 2006, *Between growth and security. Swedish social democracy from a strong society to a third way*, Manchester, Manchester University Press

Andersson Jenny 2009, *The Library and the Workshop. Solid Democracy and Capitalism in an Age of Knowledge*, Palo Alto, Stanford University Press.

Bjereld Ulf, Johansson Alf W, Molin Karl 2008 *Sveriges säkerhet och världens fred: svensk utrikespolitik under kalla kriget*. Stockholm: Santérus, 2008

Brink Josefin 2009, *Sälj hela skiten!: eller hur privatiseringarna raserar den gemensamma välfärden*, Stockholm: Ordfront.

Gilljam Mikael & Holmberg, Sören 1995, *Väljarnas val*. Stockholm: Fritze.

Hadenius Stig, 2008, *Modern svensk politisk historia: konflikt och samförstånd*. Stockholm Hjalmarson & Högberg.

Hinnfors Jonas, 2006. *Reinterpreting Social Democracy. An History of Stability in the British Labour History and the Swedish Social Democratic Party*. Manchester: Manchester University Press

Johansson Anders L & Magnusson Lars 1998 *LO andra halvseket*. Stockholm: Atlas

Lundberg, Jens & Suhonen Daniel 2009, *Snart går vi utan er: brev till socialdemokraterna* Stockholm: Leopard

Misgeld Klaus, Karl Molin & Åmark, Klas (ed) 1989, *Socialdemokratins samhälle*. Stockholm: Tiden

Oscarsson Henrik & Holmberg Sören (ed.) 2004, *Kampen om euron*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet,

Oscarsson Henrik & Holmberg Sören 2008, *Regeringsskifte: väljarna och valet*. Stockholm: Norstedts juridik

Palme Joakim 2003, *A welfare balance sheet for the 1990s: final report of the Swedish Welfare Commission*. Umeå: Epidemiology, Dept. of Public Health and Clinical

Persson Göran 2008, *Min väg mina val*. Stockholm: Bonnier

Svensson Torsten 2001, Uppsala: Statsvetenskapliga föreningen

Sörbom Adrienne & Abrahamsson, Hans 2004, *Den tömda demokratin — och vägarna*

tillbaka till makten. Stockholm: Agora, 2004

Variainen Juhanna 2001, "Understanding Swedish Social Democracy: Victims of Success?", in Glynn Andrew 2005, *Social Marknadsanpassningens politik Democracy in Neoliberal times*. New York: Oxford University Press

Östberg Kjell 2005a, "Radikaliseringsperioder i Sverige. Rytmer och allanser i den sociala kampen", *Arbetshistoria* 1-2

Östberg Kjell 2005b, "Var har socialdemokratien gjort av sina intellektuella?". *Tidsignal* 3/2005

Östberg, Kjell 2009. *När vinden vände. Olof Palme 1969-1986*. Stockholm: Leopard [Ny reviderad upplaga 2018]

Lästips:

[Texter av Kjell Östberg](#)

[Till Tidsignal nr 10 \(2010\)](#)